

Ιερό Ασκληπιού

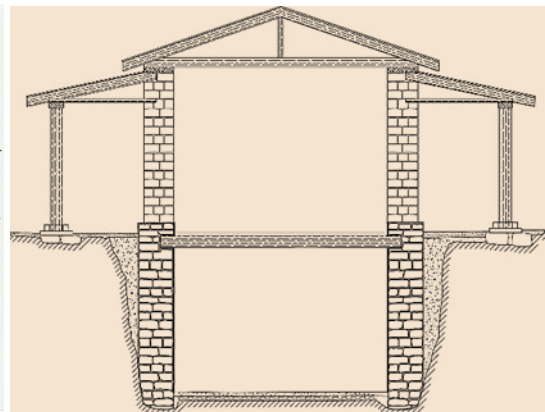
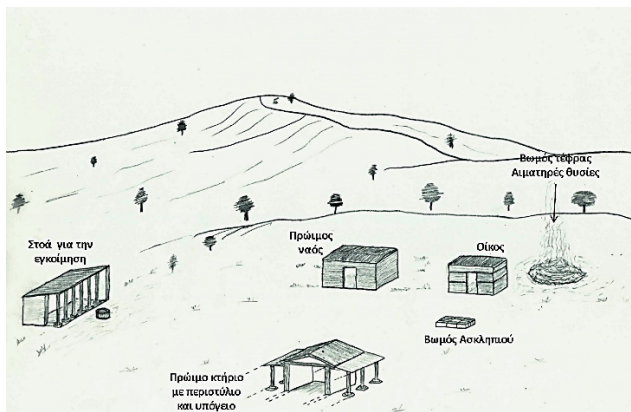
I. Η λατρεία

Ο Ασκληπιός πρέπει να έφθασε στην Επίδαυρο πολύ νωρίς από την Τρίκκη της Θεσσαλίας, όπου υπήρχε πανάρχαιο, ιερό του. Φορείς πρέπει να ήταν προδωρικά φύλα τα οποία εγκαταστάθηκαν στην Επιδαυρία από τη Θεσσαλία και τα οποία επέζησαν κατά τους ιστορικούς χρόνους ως μία από τις φυλές των Επιδaurίων, αυτή των Υρναθίων (→ Αρχαία πόλη). Η σύνδεση Απόλλωνος και Ασκληπιού, που έγιναν στο μύθο πατέρας και γιός, πρέπει να έγινε με βάση τον ζωοδοτικό χαρακτήρα που είχε από την αρχή η τοπική λατρεία του Απόλλωνος Μαλεάτα (→ Ιερό Απόλλωνος Μαλεάτα). Αξίζει να σημειωθεί ότι ένας πανάρχαιος θεός της ίασης, που εμφανίζεται στις παλαιότερες γραπτές πηγές, ο *Παιήων*, ταυτίσθηκε νωρίς με τον Απόλλωνα στην ιδιότητά του ως θεραπευτή. Και είναι με αυτή την πλευρά του Απόλλωνος που συνδέθηκε η κατεξοχήν θεραπευτική προσωπικότητα του Ασκληπιού.

Οι Επιδαύριοι φρόντισαν να πολιτογραφήσουν αμέσως τον θεραπευτή γιο του Απόλλωνα: Η μητέρα του, έλεγαν, η Κορωνίς, ήλθε ήδη έγκυος από τον Απόλλωνα με τον βασιλιά πατέρα της, τον Φλεγύα, από τη Θεσσαλία στην Επίδαυρο, όπου και γέννησε κρυφά το παιδί της. Φοβούμενη μην αποκαλυφθεί η παράνομη ένωσή της πήγε και άφησε το παιδί της στο βουνό αμέσως βορειοδυτικά του μετέπειτα ιερού του Ασκληπιού, τα σημερινά Θεόκαυτα για να πεθάνει. Μια κατσίκά όμως ξεστράτησε από το κοπάδι της, συνάντησε το βρέφος και το κράτησε στη ζωή με το γάλα της. Ψάχνοντας την κατσίκά του ο βοσκός του κοπαδιού βρήκε τον Ασκληπιό και τον ανέθρεψε. Το όνομα *Τίτθιον όρος* που είχαν τα Θεόκαυτα στην αρχαιότητα και που σημαίνει το βουνό της τροφού, δείχνει ότι ο θηλασμός του βρέφους Ασκληπιού τοποθετήθηκε κοντά στο νέο χώρο της κοινής με τον θεϊκό πατέρα του λατρείας.

Το τυπικό της λατρείας που ίσχυε στο → ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα μεταφέρθηκε στην πεδιάδα. Στο σημείο που αναπτύχθηκε το οικοδόμημα με το συμβατικό όνομα “Κτίριο Ε”, αμέσως νοτιοανατολικά του σημείου που οικοδομήθηκε αργότερα ο ναός του Ασκληπιού, ιδρύθηκε ένας βωμός τέφρας, δηλαδή ένας σωρός στάχτης από επαναλαμβανόμενες πυρές και σφάγια που καίγονταν επάνω τους, ανάμεικτες με το χώμα που χρησιμοποιούσαν για το σβύσιμο των πυρών. Η διαδικασία αυτή ήταν ένας πρωτόγονος, μαγικός τρόπος φροντίδας της υγείας. Μέρους της σάρκας του θύματος προσφερόταν στο θεό και το υπόλοιπο καταναλωνόταν ως θεία κοινωνία από τους πιστούς, ευλογώντας την υγεία τους. Πρόσφατα ευρήματα δείχνουν ότι η έναρξη της λατρείας αυτής στο χώρο του Ασκληπιείου πρέπει να τοποθετηθεί στον ύστερο 7^ο π.Χ. αιώνα. Σε ενεπίγραφα αναθήματα που έριχναν οι πιστοί στις στάχτες του βωμού εμφανίζονται τόσο ο Απόλλων όσο και ο Ασκληπιός, δείχνοντας την εξ αρχής σύζευξη των δύο θεοτήτων στη λατρευτική πράξη γύρω από αυτό τον βωμό.

Πρόσφατα ευρήματα δείχνουν όμως ότι μια δεύτερη, πιο άμεση μαγική πρακτική, που χαρακτηρίζει αποκλειστικά την λατρεία και τη θεραπευτική του Ασκληπιού, λειτούργησε παράλληλα στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου (εικ.1-2).

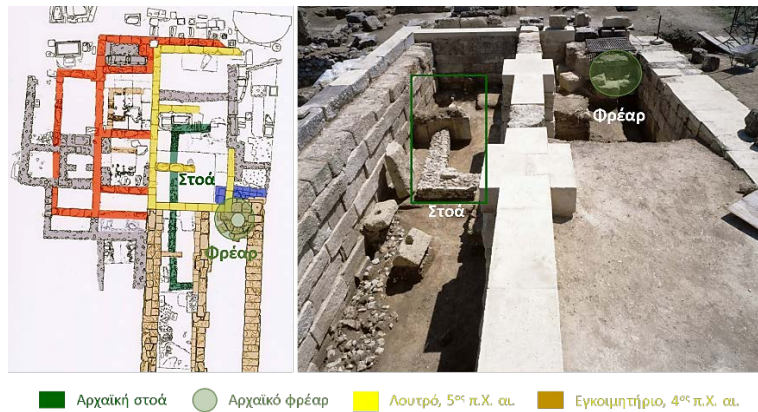

Εικ.1. Το Ασκληπιείο της Επιδαύρου κατά τον 7^ο-5^ο π.Χ. αι. Εικ.2. Τομή κατά πλάτος του κτηρίου με υπόγειο, c.600 π.Χ.

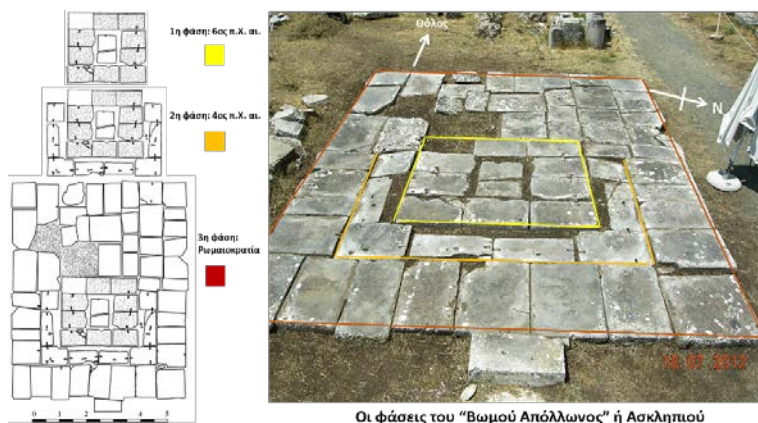
Αποκαλύφθηκε κτήριο της εποχής αυτής με περιστύλιο, το οποίο είχε ευρύχωρο υπόγειο, όπου λείψανα αφιερωμάτων μαρτυρούν λατρεία του χθόνιου Ασκληπιού. Ο Ασκληπιός ανήκε κατεξοχήν στις θεϊκές δυνάμεις που η αρχαία θρησκεία αποκαλούσε ήρωες. Θεία όντα δηλαδή, τα οποία κατάγονταν από ένα αθάνατο και ένα θνητό γονέα, και τα οποία επομένως διατηρούσαν τις ιδιότητες και των δύο γονέων, μπορούσαν να πεθάνουν και συγχρόνως να βρίσκονται πάντα στη ζωή, ενσαρκώνοντας τον κύκλο της φύσης, της αναγέννησης-ανανέωσης δια του θανάτου. Είναι χαρακτηριστικός ο μύθος σύμφωνα με τον οποίο ο Ασκληπιός εξόργισε τον Άδη, γιατί όχι μόνο γιατρεύοντας, αλλά και ανασταίνοντας θνητούς απειλούσε να αδειάσει το βασίλειο του Κάτω Κόσμου. Ο Άδης παραπονέθηκε στον Δία, ο οποίος κεραύνωσε, δηλαδή θανάτωσε τον Ασκληπιό. Μετά από αντίδραση του πατέρα του Απόλλωνα, ο Ασκληπιός όμως συνέχισε τη δράση του, θεραπεύοντας τους ανθρώπους μέσω της *εγκοίμησης*, μέσω του ύπνου δηλαδή, ο οποίος είναι μίμηση ενός προσωρινού θανάτου που φέρνει ξανά την ευεξία. Η εγκοίμηση λοιπόν ήταν η δεύτερη, πιο άμεση μαγική θεραπευτική πρακτική, την οποία ο Ασκληπιός παρείχε μέσω ενός προσωρινού θανάτου, μέσα από τον οποίο και ο ίδιος πέρασε, μέσα δηλαδή από τη ζωοδότειρα γη στην οποία μπορούσε να κατοικεί μετά την κεραύνωσή του, και από την οποία έπαιρνε τη δύναμη να είναι αιώνιος. Το οικοδόμημα με το υπόγειο τεκμηριώνει πλέον την εφαρμογή της Ασκληπιακής θεολογίας και θεραπείας στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου από την αρχή του, από το τέλος του 7^{ου} π.Χ. αιώνα, παράλληλα με τα τελετουργικά γεύματα γύρω από τον βωμό των αιματηρών θυσιών και την θετική επίδρασή τους στην ευεξία των πιστών.

Περί τα μέσα του 6^{ου} π.Χ. αιώνα τεκμηριώνεται παράλληλα η λειτουργία ενός πηγαδιού και μιας μικρής στοάς μπροστά του λίγο βορειότερα (εικ.3), στην περιοχή του ανατολικού άκρου του μεταγενέστερου Αβάτου. Είναι μια πρώιμη εγκατάσταση για την εξυπηρέτηση της θεραπευτικής διαδικασίας του Ασκληπιού, η οποία με την κάθαρση από το ζωογόνο νερό και την εγκοίμηση επιδίωκε μαγικά την ίαση. Η μικρή αυτή στοά μπροστά στο πηγάδι πρέπει να αποτέλεσε το πρώτο εγκοιμητήριο, όπου οι ασθενείς ικέτες του θεού κατακλίνονταν για να τους επισκεφθεί εκείνος στο όνειρό τους και να τους γιατρέψει είτε με άμεση επέμβαση ή δίνοντάς τους κάποιο φάρμακο ή συνιστώντας τους κάποια αγωγή ή στέλλοντας ένα ιερό του ζώο, το φίδι συνήθως, να εκτελέσει τη θεραπεία. Ο ικέτης του θεού κατακλινόταν πάνω στο δέρμα του ζώου που είχε προηγουμένως θυσιάσει και σε άμεση επαφή με το έδαφος. Ο ύπνος του ήταν μαγική μίμηση ενός προσωρινού θανάτου, μιας ανανεωτικής καθόδου στη μητέρα γη, αντίστοιχης με τον αναγεννητικό θάνατο του ίδιου του θεού. Δίπλα στον βωμό τέφρας κατασκευάσθηκε μικρός οίκος για την εξυπηρέτηση της λατρείας (εικ.1). Στα νότια του βωμού τέφρας κατασκευάσθηκε χαμηλός βωμός με τετράγωνο κενό στο κέντρο του για την προσφορά αναίμακτων προσφορών (από χυμούς, μέλι, γάλα) που συνηθίζονταν για τους χθόνιους θεούς, αυτούς που κατοικούσαν μέσα στη γη (εικ.4). Επιγραφή που βρέθηκε στον βωμό βεβαιώνει ότι ήταν αφιερωμένος στην Ηπιόνη, γυναίκα του Ασκληπιού, η οποία σίγουρα μοιραζόταν τις τιμές με τον χθόνιο σύζυγό της.

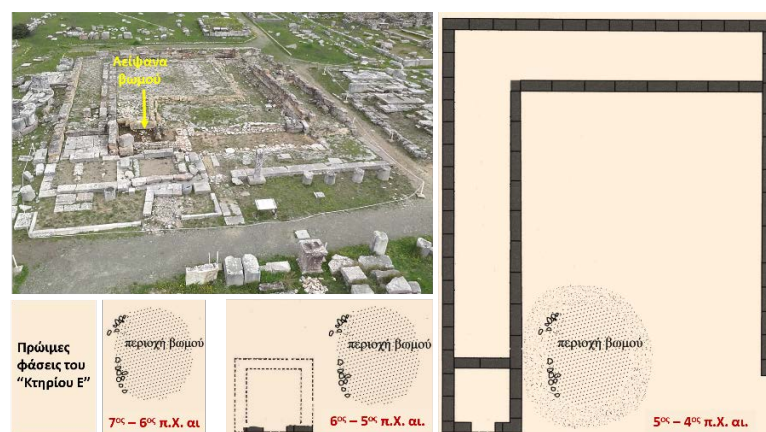
Κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα οι εγκαταστάσεις γύρω από το πηγάδι για την κάθαρση και την εγκοίμηση αναπτύχθηκαν με πιο στερεές και πιο λειτουργικές κατασκευές. Παράλληλα ο βωμός τέφρας και το μικρό κτίσμα δίπλα του κλείσθηκαν μέσα σε ένα περίβολο σε σχήμα Π που διέθετε μικρές στοές στο εσωτερικό των δυο πλευρών του, πιθανότατα για την προστασία των πιστών που έπαιρναν μέρος στη διαδικασία της αιματηρής θυσίας και του γεύματος γύρω από τον βωμό (εικ.5).

Εικ.3. Πρώμο φρέαρ και στοά κάτω από το Άβατο – Εγκοιμητήριο του 4^{ου} π.Χ. αι.

Εικ.4. Ο βωμός Ασκληπιού και Ηπιόνης

Εικ.5. Οι φάσεις του βωμού τέφρας και των κατασκευών γύρω του

Την ανάπτυξη του Ασκληπιείου της Επιδαύρου και την άνοδο του κύρους του κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα μαρτυρούν αρχαιολογικά και ιστορικά δεδομένα: Ένα από αυτά είναι ότι άρχισαν τότε να κατασκευάζονται κοντά στα κτίρια της λατρείας *θησαυροί*, μικρά δηλαδή οικοδομήματα για την εξυπηρέτηση πολιτών άλλων πόλεων που επισκέπτονταν το ιερό. Ένα άλλο είναι ότι ήδη τον

Ο 4^{ος} και ο 3^{ος} π.Χ. αιώνας είναι η περίοδος της μεγάλης ακμής του ιερού. Στα χρόνια αυτά οικοδομήθηκαν τα σημαντικότερα κτίριά του: Ο μνημειώδης ναός και ο βωμός του Ασκληπιού. Η *Θόλος*, ένα από τα κομψότερα αρχιτεκτονήματα της αρχαιότητας. Η *στοά του Αβάτου* ως το νέο μεγάλο εγκοιμητήριο. Το μεγάλο *εστιατόριο* για τα τελετουργικά γεύματα που αντικατέστησε το “Κτίριο Ε”, που όμως και αυτό αναμορφώθηκε και εντάχθηκε στο τυπικό της θυσίας. Οι *κρήνες* και τα *λουτρά* που εξυπηρετούσαν τη λατρεία και τους αγώνες. Το *Καταγώνιον-ξενοδοχείο* για την παραμονή των ασθενών και των συνοδών τους. *Ναοί άλλων θεών*, όπως της Αρτέμιδος, των Αφροδίτης και Θέμιδος και των Διοσκούρων. Την ίδια εποχή κατασκευάστηκε το *θέατρο*, άρχισε η τοποθέτηση λιθίνων εδωλίων στο *στάδιο* και η είσοδος του ιερού τονίσθηκε με την ανέγερση ενός μνημειώδους κτιρίου *προπυλαίων*. Η μεγάλη ακμή του ιερού κατά την περίοδο αυτή

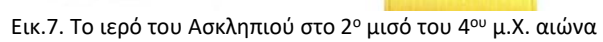
καταγράφεται και με τον εντυπωσιακό αριθμό των Ασκληπιείων τα οποία ιδρύθηκαν σε όλη την περιοχή της Μεσογείου επικαλούμενα την προέλευση της λατρείας από την Επίδαυρο, όπως τα ιερά του Ασκληπιού στην Πέργαμο, στη Λεβήνα της Κρήτης, στις Βαλάργες της Κυρηναϊκής (4^{ος} π.Χ αι.) και στο νησί του Τίβερη στη Ρώμη (293 π.Χ.).

Το Ασκληπιείο έμεινε γενικά σε ακμή μέχρι το 86 π.Χ., οπότε, κατά τη διάρκεια του πρώτου πολέμου του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη και των Ελλήνων συμμάχων του εναντίον των Ρωμαίων, το ιερό λεηλατήθηκε από τον Σύλλα. Οι ζημιές πολλαπλασιάσθηκαν λίγο αργότερα, κατά τον τρίτο μιθριδατικό πόλεμο (75-63 π.Χ.), όταν πειρατές από την Κιλικία, σύμμαχοι του Μιθριδάτη, όχι μόνο λεηλάτησαν, αλλά κατέστρεψαν και έκαψαν κτίρια, όπως ο ναός στο ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα και τα μεγάλα συγκροτήματα του Καταγωγίου και του Εστιατορίου στο Ασκληπιείο. Πάντως η λειτουργία του ιερού συνεχίστηκε, και γνωρίζουμε ότι στο ιερό έστηναν τα αγάλματά τους αξιωματούχοι της Ρωμαιοκρατίας, ιδίως μέλη μεγάλων οικογενειών της Επιδαύρου με στενή σχέση με τους Ρωμαίους.

Σε νέα ακμή έφθασε το Ασκληπιείο κατά τον 2^ο μ.Χ. αι. Σ' αυτό συνέβαλε βέβαια η γενικότερη οικονομική ανάπτυξη λόγω των ηρεμότερων συνθηκών που επικράτησαν τον 1^ο και τον 2^ο μ.Χ. αιώνα με τη "ρωμαϊκή ειρήνη". Ιδιαίτερη ώθηση στην ανάκαμψη του κύρους της Επιδαύρου έδωσε η επίσκεψη του αυτοκράτορα Αδριανού στο Ιερό, το 124 μ.Χ., κατά το πρώτο του ταξίδι στην Ελλάδα (→ Επίδαυρος). Μέσα στον ίδιο αιώνα, γύρω στο 160 μ.Χ., ο Αντωνίνος, Ρωμαίος συγκλητικός που καταγόταν από τη Νύσα της Μικράς Ασίας, χρηματοδότησε ένα ευρύτατο οικοδομικό πρόγραμμα στο Ασκληπιείο και το ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα, που προέβλεψε όχι μόνο εκτεταμένες επισκευές σε παλαιότερα οικοδομήματα, αλλά και νέα λατρευτικού και χρηστικού χαρακτήρα κτίρια, όπως τα ιερά των *Επιδοτών* και των *Αιγυπτίων* θεών, το λουτρό των *Ακοών* και η δεξαμενή στο ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα. Την εικόνα της νέας αυτής ακμής του Ασκληπιείου περιγράφει ο περιηγητής Πausανίας που επισκέφθηκε το Ιερό λίγα χρόνια αργότερα.

Τον 2^ο και τον 3^ο μ.Χ. αιώνα κτίζονται ακόμη μερικά σημαντικά κτίρια, όπως το *Ωδείο* μέσα στην αυλή του ημιερείπωμένου Εστιατορίου και τα συγκροτήματα των *Θερμών* στα ΒΔ του ιερού. Οι ανασκαφές έδειξαν ότι ακόμη κατά τον πρώιμο 4ο αι. επιφανείς Αθηναίοι που συνδέονται με τη λατρεία του Ασκληπιού και του Διονύσου, αλλά και με τα Ελευσίνια Μυστήρια, αφιερώνουν αγαλμάτια στον ιερό. Τα μυστήρια φαίνεται ότι επιδρούν σημαντικά στην επιδαύρια λατρεία κατά την ύστερή της φάση. Στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αιώνα το ιερό συρρικνώθηκε στο κεντρικό του τμήμα, που οριοθετήθηκε – ίσως σε σχέση με τη στήριξη της αρχαίας θρησκείας από τον Ιουλιανό (361-363 μ.Χ.) – από μια περιμετρική στοά η οποία περιέλαβε το ναό του Ασκληπιού, τη Θόλο, τη στοά του Αβάτου, το "Κτίριο Ε" και το ναό της Αρτέμιδος, καθώς και την πλατεία ανατολικά του ναού του θεού μέχρι τις Άκοες (εικ.7). Για την κατασκευή του έργου αυτού χρησιμοποιήθηκαν μέλη παλαιότερων οικοδομημάτων του Ιερού, όπως το Εστιατόριο και το Καταγώγιο, γεγονός που δείχνει την σταδιακή συρρίκνωση του μεγάλου θεραπευτικού κέντρου. Το 395 μ.Χ. το Ασκληπιείο υπέστη μια ακόμη καταστροφή από την επιδρομή των Γότθων του Αλαρίχου.

Η ανέγερση στις αρχές του 5^{ου} αιώνα μιας πεντάκλιτης χριστιανικής βασιλικής ανατολικά των Προπυλαίων του αρχαίου ιερού σηματοδοτεί την μετάβαση από τον φιλόανθρωπο Ασκληπιό στον Σωτήρα Χριστό. Υπάρχουν ασθενείς ενδείξεις ότι για ένα μικρό διάστημα η παλιά και η νέα λατρεία συμβίωσαν στην Επίδαυρο. Πάντως πρόσφατες, συμπληρωματικές των παλαιών, ανασκαφικές έρευνες στο εσωτερικό του ναού του Ασκληπιού δείχνουν ότι το κτίριο καταστράφηκε (βίαια;) από πυρκαϊά. Το 426 άλλωστε μ.Χ. η λατρεία των αρχαίων θεών απαγορεύθηκε επίσημα με διάταγμα του αυτοκράτορα του Βυζαντίου Θεοδοσίου. Το τελικό κτύπημα στα κτίρια του ιερού κατέφεραν οι ισχυροί σεισμοί που έπληξαν την Πελοπόννησο τον 6^ο αιώνα (522 και του 551 μ.Χ.).

Εικ.7. Το ιερό του Ασκληπιού στο 2^ο μισό του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα